

KÖZOKTATÁS ÉS A SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNY/FOGYATÉKOSSÁG KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI

Laki Ildikó, b.laki.ildiko@gmail.com

Milton Friedman Egyetem, Továbbtanulási és Pályaválasztási Tanácsadó

„A fogyatékosokkal kapcsolatos diskurzusok elemzése azért vált központi jelentőségűvé a nyugati társadalmakban, mert egyre inkább nyilvánvaló, hogy ezeknek a beszédmódoknak alapvető szerepe van a sérült emberek társadalmi-politikai pozícióinak kialakulásában és fenntartásában. Valójában nem lehet kétséges ugyanis, hogy a fogyatékkal élőkkel kapcsolatos diskurzusoknak nem egyszerűen politikai-társadalmi következményei vannak, de egyenesen direkt, bár gyakorta rejtett politikai folyamatokhoz kapcsolódnak.” (Kiss, 2013, 12.old.)

1. Gondolatébresztő – Felvezető

Az elmúlt évtizedek nagy oktatási kihívásai közé tartozik a sajátos nevelési igényű (SNI) és/vagy a fogyatékossgal élő fiatalok, fiatal felnőttek társadalmi, oktatási integrációjának kérdése. A téma jelentőségét két tényező adja; egyfelől valóban emelkedő tendenciát láthatunk a sajátos nevelési igényű gyerekek lélekszámának emelkedésében, mely a módszertani eredményeknek köszönhetően szinte azonnal kiszűrhető a gyerekek körében, másfelől egy olyan közoktatási sajátossággá vált, mely számos piaci szegmenset indíthatott el, – fejlesztések, mozgásterápia, speciális igényre épülő komplex oktatási formák – melyek által lassan iparágak kezdenek kialakulni a rendszerbe kerülés esélyeinek megteremtéséhez.

A közoktatás esetében az SNI kategória egyfajta problémahalmazt is jelent, hiszen a normál ütemű tanulók esetében e csoportba tartozók csak hátrányt generálnak.

A jelen összefoglaló célja egyfelől ismertetni a közoktatásban használatos sajátos nevelési igény fogalmát, tartalmi kereteit, valamint az adatok tükrében összegezni a fogyatékossgáltípusokat. A tanulmány arra is megpróbál választ adni, hogy a fogyatékossg meghatározása milyen módon képes a sajátos nevelési igényt leképezni, az érintettek szemszögéből megvilágítani a használható, még inkább releváns fogalmat.

2. Fogalmi kérdések

„A közoktatási rendszer egészén belül különleges ellátási területnek számít a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek és fiatalok oktatása. Jóllehet az SNI gyermekek oktatása — az adott közoktatási rendszer alaptantervében rögzített tudás és kompetencia megszerzésének biztosítása — speciális szakmai feltételekhez kötött, ezeknek a feltételeknek a megléte és működési színvonala az egész oktatási rendszert minősíti, megoldatlansága pedig az egész közoktatási rendszert sújtja.” (Csépe, 2007)

Magyarországon a fogyatékoság kifejezés használatát a köznevelés területén az utóbbi években felváltotta a sajátos nevelési igényű gyermek vagy tanuló kifejezés. E fogalmat először a közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvénnyel vezették be. A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről a fogyatékos gyermek, tanuló fogalmán pedig a sajátos nevelési igényű gyermeket érti.

A törvény megkülönbözteti a kiemelt figyelmet igénylő gyermeket, tanulót. Ennek értelmében: különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló alatt az alábbi csoportokba tartozókat értjük:

- a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló,
- a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló,
- a kiemelten tehetséges gyermek, tanuló,

valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény szerint a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, tanuló.

A törvény szerint ide tartoznak a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók (SNI) is: „azok a különleges bánásmódot igénylő gyermekek, tanulók, akik a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, illetve több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.”)

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 4. § 25. bekezdés alapján összefoglalva)

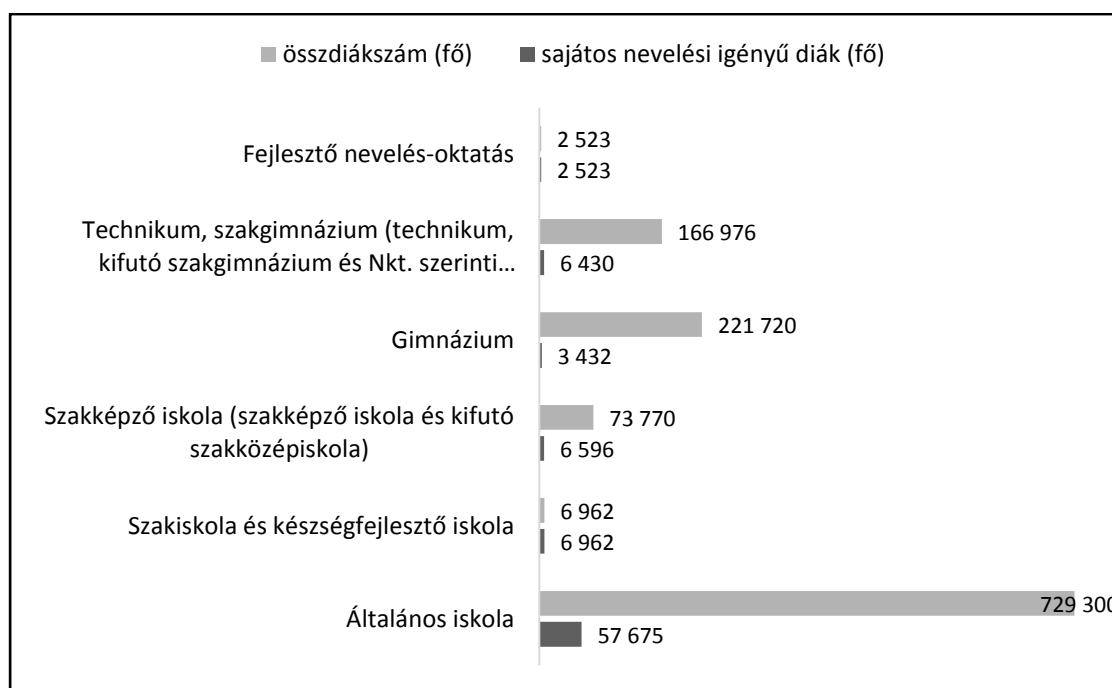
A sajátos nevelési igény fogalmát a köznevelés módszertana használja, míg a fogyatékosággal élő emberek fogalmát a mindennapokban – szakmai dokumentumok írása és értékelése során, a tudomány vizsgálatok és értékelések esetében.

„A "fogyatékoság" a világ tetszőleges országának bármely népességcsoportjában (populációjában) előforduló nagyszámú különböző funkcionális korlátozottság összefoglaló elnevezése. A fogyatékoság

okozója lehet fizikai, értelmi vagy érzékszervi károsodás, egészségi állapot vagy lelki betegség. Ezek a károsodások, ezen állapotok vagy betegségek lehetnek állandó vagy átmeneti természetűek.” (MEOSZ, 1995)

„A fogyatékoság az egyénnel szemben támasztott személyi, társadalmi, foglalkozási vagy törvényes igények, kötelezettségek teljesítését biztosító képességek károsodás miatti kedvezőtlen irányba történő változása. A fogyatékoság mindig meghatározott tevékenységre vonatkozik (önellátási fogyatékoság, mozgási fogyatékoság, a látás fogyatékosága, a hallás fogyatékosága stb.). A fogyatékoság lehet részleges vagy teljes, elkülöníthetők enyhe, mérsékelt, közepes mértékű vagy súlyos kategóriák.” (Demográfiai fogalomtár, 2015, 29.old.)

A sajátos nevelési igény (SNI) vagy/ és a fogyatékoság fogalmi kereteit vizsgálva elmondható, hogy nem minden SNI-s fogyatékosággal élő, de nem minden fogyatékosággal élő SNI-s. A közoktatás mindennapjaiba ugyanakkor ez a meghatározás szervesen beépült, melyet mi sem mutat jobban, mint az oktatási adatok aktuális állapota.

Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas2021e/index.html> KSH, 2020.

1. ábra A 2020/2021-es tanév előzetes köznevelési és iskolarendszerű szakképzési statisztikai adatai – a sajátos nevelési igényű diákok/gyerekek vonatkozásában

A fenti adatokból látható, hogy a sajátos nevelési igényű gyerekek elsősorban a közoktatás második lépcsőfokán, az általános iskolában vannak a legtöbben, mely számarány végül 10-dére csökken a középiskolába lépéssel.

Itt két feltevést kell tenni; így elsősorban az a kérdés, hogy a következő oktatási lépcsőfokra megszűnik-e a sajátos nevelési igény, ezért lekerül a gyermekről, avagy csak az általános iskolai osztályokat végzik el, és a későbbi statisztikai adatokban már nem szerepelnek.

A kérdés megválaszolása még várat magára, hiszen ahhoz, hogy egyértelművé váljon, további vizsgálatokra lesz szükség.

3. Inklúzió és integráció a közoktatás útvonalán

Az inklúzió fogalma a Niklas Luhmann gondolatvilágából megközelítve a rendszerben való jelenlét. „Elméletében az inklúzió azt az állapotot jelzi, amikor az ember bent van egy rendszeren, vagy alrendszeren belül.” (Bánfalvy, 2008)

Az integráció fogalmának a szociológiában nincs megfelelően meghatározott tartalma. A tudományban, a hétköznapi életben erős függést, egymással való szoros kapcsolódást, illetve összetartozást jelent.

„Az integráció az akadályozott emberek részvételének biztosítását jelenti a társadalmi folyamatokban; mint pedagógiai feladat pedig megkísérli segíteni az akadályozott és ép gyermekek tanulását didaktikai és módszertani eszközökkel.” (Erdei, 2016, 44. old.)

Az inkluzív iskolák alapelve, hogy minden gyermek együtt tanuljon, amennyire csak lehetséges, függetlenül a felmerülő nehézségektől és különbségektől. Az inkluzív iskoláknak fel kell ismerni a tanulók különböző igényeit, és alkalmazkodniuk kell hozzájuk mind a tanulási-tanítási stílus, mind pedig az oktatás tartalma tekintetében, biztosítva a magas színvonalú oktatást mindenki számára, megfelelő tanmenettel, szervezéssel, tanítási stratégiával, az erőforrások felhasználásával és az adott közösségekkel való folyamatos kapcsolattartással.

A kérdés azonban mindvégig az, hogy képes-e a közoktatás összes szereplője e nehézségek mellett – egyéni jellemzők, sajátosságok – az inkluzivitást biztosítani. Amennyiben a kutatásokat, valamint a saját tapasztalatokat összegezzük, úgy egyértelműen állítható, hogy nem. Ezt támasztja alá Erdei tanulmányával, amelyben megpróbálja értelmezni az inkluzivitást és az integrációt – különböző megközelítési pontokon keresztül.

Véleménye szerint az „integráció, amelyet a mai értelemben inkább rideg integrációnak is neveznek (Vargáné, 2006) az alábbi pontokból épül fel:

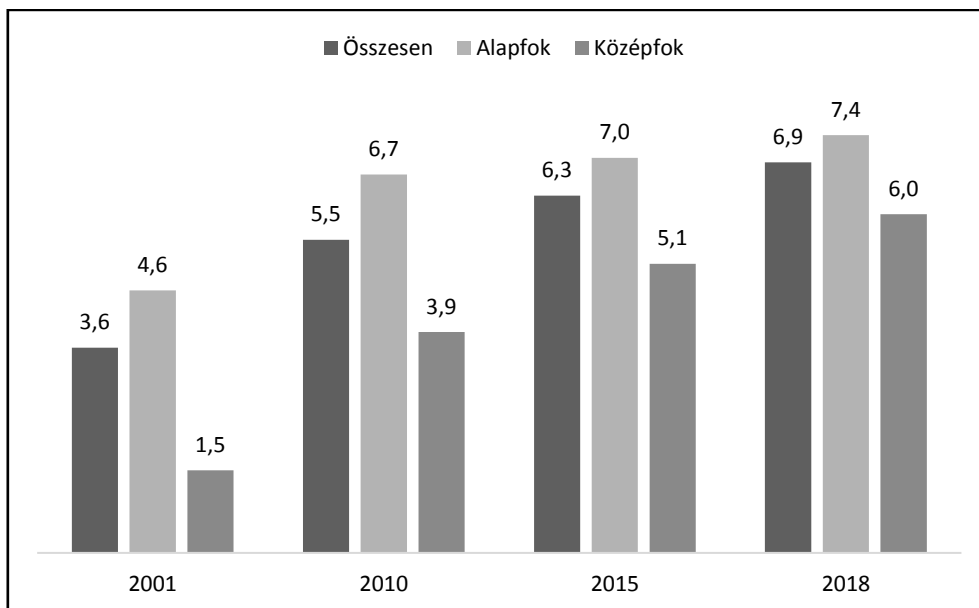
- • a fogadó intézménynek nincs integrációs stratégiája
- • a pedagógus módszerein nem, vagy kicsit változtat
- • a problémák megoldása teljes egészében a gyógypedagógus, szülő feladata
- • a gyógypedagógus a gyermekkel külön teremben foglalkozik.” (Erdei, 2016, 44. old.)

Az inkluzív tanítás ezzel ellentétben az együttnevelés legmagasabb szintű formáját testesíti meg; a befogadást és elfogadást, mellyel együtt az adaptív oktatást is megvalósítja. Biztosítja az átgondolt, az egyéni képességekhez, igényekhez igazodó, differenciált oktatást. *„A problémák megoldását e többségi iskola pedagógusai vállalják, nem húznak erős határvonalat a fogyatékossgal élő/sajátos nevelési igényű tanulók/diákok és a többi gyermek között, hiszen mindenkinek támadhatnak nehézségei a tanulás során. Partnerségre épít és a gyógypedagógus elsődlegesen a pedagógusnak nyújt segítséget, a gyermeknek nyújtott segítség pedig az osztályon belül történik”.* (Réthyt idézi Erdei, 2016)

A sajátos nevelési igényű tanulók sikeres életútját pozitívan segíti elő a nem sajátos nevelési igényű tanulókkal együtt történő oktatásuk. A nem sajátos nevelési igényű tanulók ezzel érzékenyebbé, befogadóbbá válhatnak, így teljesülhet azon társadalmi igény is, mely az egyenlő bánásmód elveit veszi figyelembe. A közoktatás esetében ennek kiemelt szerepe van, a társadalmi elfogadást a korosztály jellegzetességévé kell tenni, mely elősegíti a későbbiekben egy igazságosságon alapuló társadalom pilléreinek letételét.

4. Sajátos kérdések, speciális válaszok

„Az általános iskolai és középiskolai képzésekben tanulók körében a speciális nevelési igényű tanulók aránya 2001 és 2018 között 3,6-ról 6,9 %-ra emelkedett. Az alap- és középfokú oktatást külön elemezve azt látjuk, hogy míg 2005 és 2018 között az 1–8. évfolyamos tanulók között csak kismértékben változott az SNI tanulók aránya, addig ugyanebben az időszakban a középfokú oktatásban részt vevő tanulók között 2,3 százalékról 6,0 %-ra nőtt.” (A közoktatás indikátorrendszere, 2019, 30. old.)

Forrás: A közoktatás indikátorrendszere, 2019

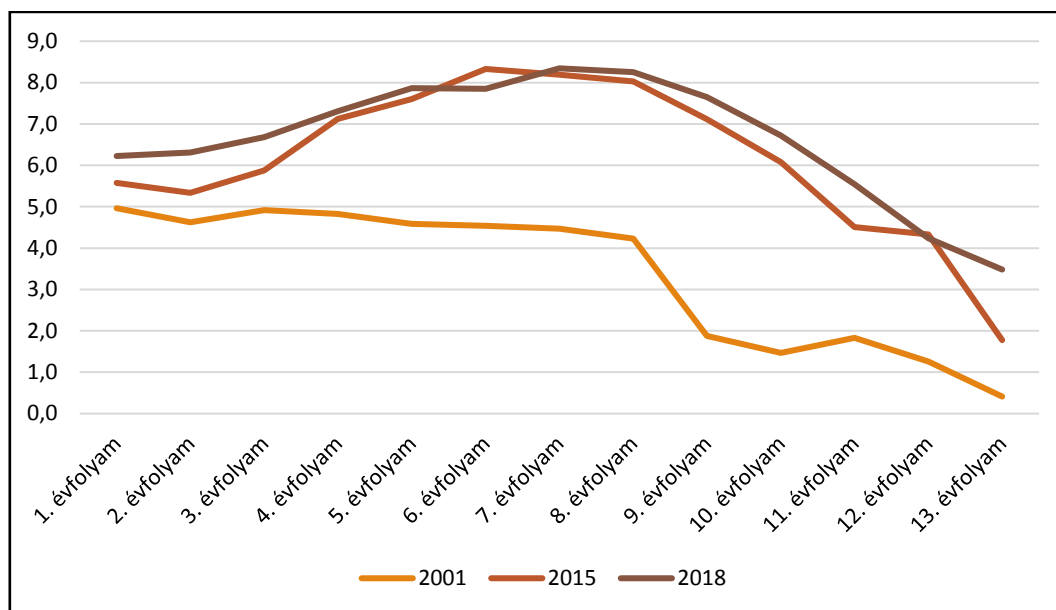
2. ábra A speciális nevelési igényű (SNI) tanulók aránya, országos adat (%)

„A 2020/2021-es tanévben Magyarországon 1 millió 812 ezer gyermek és fiatal vesz részt a köznevelés, a szakképzés és a felsőoktatás különböző szintű képzéseiben. 729,3 ezer tanuló általános iskolai, 469,5 ezer tanuló középfokú oktatásban részesül. 2,5 ezer súlyos és halmozottan fogyatékos gyermek fejlesztő nevelés-oktatás keretében teljesíti tankötelezettségét.” (Oktatási Hivatal 2020-2021, 2020)

Oktatási intézményben – az óvodát kiemelve – 1 201 251 fő vesz részt, melyből 7,8% (93 736 fő) sajátos nevelési igényű tanuló.

Az évfolyamok esetében az SNI tanulók aránya az 1-7. évfolyamon szinte fokozatosan emelkedik, némi csökkenés csak 9. évfolyamtól tapasztalható. Tehát a középiskolai keretekben a számok fokozatosan csökkennek, legyen gimnáziumi vagy más típusú középfokú intézmény.

Ez esetben további dilemmák is megjelennek, hiszen akkor az eddigi magas létszámban jelenlévő SNI tanulók, e keretből kikerülve folytathatják tanulmányaikat.

Forrás: A közoktatás indikátorrendszere, 2019

3. ábra A speciális nevelési igényű (SNI) tanulók aránya, évfolyam szerinti bontás (%)

A sajátos nevelési igény, illetve a fogyatékossággal élés speciális élethelyzet, meghatározza az egyén/a tanuló/a diák jövőjét, részvételét a társadalmi élet összes területén. E tekintetben az is felelősség tehát, hogy valójában sajátos nevelést igényel-e egy gyermek vagy sem. A társadalom nem nézi jó szemmel azokat az eltéréseket, amelyek döntően befolyásolják a gördülékeny oktatási, illetve munkaerőpiaci szerepet, az egyén beilleszkedésének kérdésességét. További hátránnyá jelenik mindemellett azon tényezők összesége, amely e területek szereplőinek hozzáállását, attitűdjét jelentik. Az oktatásban résztvevő tanítók, oktatók felelőssége, segítő szándéka mérvadó hatást gyakorol az oktatásban résztvevő tanulóknak, diákok életében. Az alapvető oktatási tevékenységen túl, nevelési és integrációs feladatok egészítik ki a mindennapi feladatokat, mely e csoportba tartozók esetében elsődleges.

Összegzés

A rövid tanulmány során áttekintésre került az SNI tanulók és általános helyzetük, valamint a közoktatásban elfoglalt 'pozícióik'. Napjaink kérdése - hosszú idő óta - a speciális szükségletű tanulók oktatásának korszerű, ha nem inkább szakszerű ellátásuk megoldására irányuló törekvések lehetséges útja. Az oktatási piac szempontjából ugyanakkor nem elhanyagolandó megbízatás az sem, hogy a közoktatás általános ellátó funkcióján túl, a vizsgált populáció szempontjából megfelelő eszközök, intézmények, illetve lehetőségek kerüljenek a látókörükbe. Az SNI-s

tanulók száma immáron évről évre egyre jobban növekszik, ugyanakkor az intézményi struktúra sok esetben nem tud mit kezdeni az érintett csoport megjelenésével. A közoktatás egyes állomásai valójában nem készültek fel a „fogadásukra”, melyből számos disszonancia keletkezik, befolyásolva a további egyéni életutat, a társadalmi kihívások megoldására irányuló törekvéseket.

A tanulmány során fontos állomást jelentett az inklúzió és integráció fogalmi körének áttekintése, széleskörű értelmezése, beleépítve az inklúzív oktatás megvalósulásának alternatív módjait. A leírtak alapján csak tapogatózva írható le az a megállapítás, hogy a közoktatás gyakran hangoztatott befogadó oktatási elképzelései ellentmondásba kerülnek a valóságban érezhető, valós társadalmi megnyilvánulásokkal – érzük itt ezalatt az egyenlő bánásmód elvét, a feltétlen elfogadás gondolatát.

A közoktatási rendszer egészen egyre erőteljesebben érezhető a sajátos nevelési igényű tanulók problémájának megoldatlansága. Bár számos pozitív irányú törekvés segíti elő az integráció vagy/és inklúzió megvalósulását, mégis úgy tűnik az egyre emelkedő SNI-s tanulók még bizonytalanul mozognak a közoktatás rendszerében.

Irodalomjegyzék

Bánfalvy, Cs. (szerk.) (2008): Integrációs cunami. Tanulmányok a fogyatékos emberek iskolai és társadalmi integrációjáról. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest

Raymond, B. et al (1998): Szociológiai lexikon. Corvina, Budapest

Csépe, V. (2007): A különleges oktatást, nevelést és rehabilitációs célú fejlesztést igénylő (SNI) gyermekek ellátásának gyakorlata és a szükséges teendők. Forrás: http://econ.core.hu/file/download/zk/zoldkonyv_oktatas_06.pdf Letöltés ideje: 2021.01.14.

Erdei, N. (2016): A fogyatékkal élő emberek elutasításának és elfogadásának története napjainkig és helyzetük a mai oktatási rendszerben. Különleges Bánásmód, II. évfolyam 2016/3. Forrás: <http://real.mtak.hu/80365/1/KB2016-3-041-E-1001-65XXXXXX0-Erdei.pdf> Letöltés ideje: 2021.01.20.

Kapitány, B. (2015): Demográfiai fogalomtár. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. Forrás: <http://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Demografiai-Fogalomtar.pdf> Letöltés ideje: 2021.01.10.

Kiss, V. (2013): A teljesség politikája: Fogyatékosdiskurzusok és a normalitás ideológiái Magyarországon. In: Laki, I. (szerk.) (2013) A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe. L'Harmattan, Budapest

A fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai. MEOSZ, Budapest Forrás:

https://tamogatosegitseg.hu/pdf/a_fogyatekossaggal_elo_emberek_eselyegyenl_osegenek_alapveto_szabalyai.pdf Letöltés ideje: 2020. december 20.

Boundon R., Besnard, P., Cherkaoui, M., Lécuyer, B-P. (1998): Szociológiai lexikon. Corvina, Budapest

Varga, J. (2019): A közoktatás indikátorrendszere. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest Forrás: https://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2020/01/A_kozoktatas_indikatorrendszere_2019.pdf Letöltés ideje: 2020. 12.10.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 4. § 25. bekezdés. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> Letöltés ideje: 2021. 01.14.

Laki, I.- Tóth L. (2013): Életkeretek meghatározása a jogszabályok által. In: Laki I. (szerk.) (2013) A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe. L'Harmattan, Budapest

Oktatási adatok, 2020/2021 (előzetes adatok) KSH, 2020. Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas2021e/index.html> Letöltés ideje: 2021.01.17.